

PET MINUT ZA MEDKULTURNO KOMUNIKACIJO? NE, HVALA!

Igor Ž. Žagar

*Pedagoški inštitut in Fakulteta za humanistične študije Koper;
Univerza na Primorskem*

Leta 1972 je izšla knjiga *Pet minut za boljši jezik*, v kateri je dr. Tomo Korošec zbral in izdal svoje – danes bi jim rekli – televizijske kolumne, v katerih pojasnjuje pomen posameznih besed in jezikovnih konstrukcij, kako jih pravilno rabimo oz. kako naj bi jih ne rabili.

No, petih minut iz naslova ne bomo rabili na ta hvalevreden, pa morda malce zastarel način. Ne, opiramo se na mnogo sodobnejši frazem, slabšalnega prizvoka, kakor ga lahko zasledimo v konstrukcijah: »Vsak, ki ima pet minut časa, ...« in želi povedati, da se z nekaterimi stvarmi danes lahko ukvarja že vsakdo. Ne da bi za to potreboval kako posebno znanje in ekspertizo. In eno takšnih področij je, na žalost, postala tudi medkulturna komunikacija, še toliko bolj v letošnjem letu, ki so ga evropske politične institucije razglasile za »leto medkulturnega dialoga«. To je bil bržčas povod, da so si besedo na to temo vzeli tudi tisti, ki si je sicer ne bi, tisti, ki imajo mnenje o vsem, četudi je malokomu mar za njihove obskurantizme, pa tudi tisti, ki o medkulturni komunikaciji in medkulturnem dialogu (sintagmi namreč nikakor nista sinonimni) vedo malo in dosti ne. Pogosto prav nič.

Da se ne bomo napak razumeli, v tejle tematski številki vam nikakor ne želimo predstaviti cvetobera zgrešenih pristopov, ponesrečenih formulacij in drugih diletantizmov. Ne, skušamo vam predstaviti različne pristope k *raziskovanju* medkulturne komunikacije oz. natančneje medkulturnih razmerij (saj do komunikacije pogosto ni niti prišlo, ampak je ostajal implicitna ali celo le predpostavljena), tako zgodovinsko kot tudi tematsko in, seveda, teoretsko. Seveda pa se zavestno in namerno nismo želeli odreči prikazu teoretskega pišmevuhovstva, ki medkulturno komunikacijo razume kot politično dušebrižništvo in moraliziranje na račun resnega raziskovalnega dela. Pred kratkim mi je namreč v roke prišel članek o »etičnih vrednotah v medetničnem diskurzu mladih«, katerega konceptualno malomarnost in teoretsko šlamparijo bomo na kratko preleteli. Avtorjevo ime pa zamolčali.

Najprej me je presenetil sam obseg članka: v rokah sem namreč držal 5 strani besedila, z dvojnimi razmakom. Glede na običajni ali povprečni obseg člankov v znanstvenih revijah bi to komaj zadostovalo za opredelitev temeljnih pojmov in konceptualnega aparata. Od članka, ki se ambiciozno sprašuje po »etičnih vrednotah v medetničnem diskurzu mladih«, bi namreč pričakovali, da bo njegov avtor najprej pojasnil, za katere etične vrednote gre, jih analiziral na več vzorcih konkretnega, empirično preverljivega gradiva (diskurza, kot pravi sam), lociral te etične vrednote med mladimi (na sploh, kot bi lahko sklepali iz naslova članka) in opredelil, kako in s kakšno metodologijo se je vsega skupaj lotil.

Na žalost, v besedilu ne najdemo nič od tega. Avtor ne pojasni niti enega od ključnih terminov, ki jih uporablja, ampak jih uporablja kot samoumevne in vnaprej dane, o opredelitvi uporabljene metodologije ni ne duha in ne sluha, še več, ko se bralec prebija skozi teh pet strani kmalu tudi spozna, zakaj: ker avtor pač ne uporablja nikakršne metodologije. Še več, zdi se tudi, da izrazov, ki jih uporablja kot samoumevne, ne pozna prav dobro.

Tako že v začetku (z branjem pa se to prepričanje le potrjuje) ne loči med etiko in moralo. Če je etika filozofska disciplina, ki se ukvarja z (vsaj na videz) univerzalnimi vprašanji, kaj je dobro in kaj slabo (zlo), kaj je prav in kaj narobe, je morala le skupek oblik, načinov in maksim, ki opredeljujejo naš (človeški) odnos do soljudi in sveta, ki nas obdaja, *v nekem danem družbeno-zgodovinskem trenutku/obdobju*. Morala (beseda izhaja iz lat. *mos, mores* = običaj(i)) je torej nekaj spremenljivega in spreminjajočega se, s tem pa predmet etike, ki v minljivem išče tisto neminljivo (ali kar se vsaj zdi neminljivo)¹. Avtor te razlike, očitno, ne pozna, zato povsod, kjer bi pravzaprav moralo biti govora o morali, govori o etiki. In da bo zadrega še večja, o kakih etičnih vrednotah ali celo o medetničnem diskurzu mladih v članku ne izvemo prav nič. Najverjetneje zato, ker avtor ne obravnava prav nobenega diskurzivnega fragmenta, kaj šele, da bi ga analiziral.

Diskurz je resda večpomenski izraz, ki ga je v okviru različnih teorij mogoče različno konceptualizirati, v nobenem primeru pa tako, kot to v našem neobjavljenem članku počne njegov avtor (ki izraza sploh ne konceptualizira, ampak ga uporablja samoumevno). V najsplošnejšem pomenu (oz. konceptualizaciji), kot je v rabi v jezikoslovju, je diskurz opredeljen kot skupina stavkov ali izjav (slovenistično povedi), ki tvorijo bolj ali manj zaključeno pomensko enoto². Z Michelom Foucaultom (takšno konceptualizacijo pa je prevzela tudi sodobna diskurzivna analiza, še zlasti kritična analiza diskurza) pa diskurz postane stičišče, križišče in presečišče različnih – bolj ali manj institucionaliziranih – sistemov vednosti, z določeno družbeno močjo in, posledično, bolj ali manj oblastno-represivnimi učinki³.

In kaj kot diskurz nastopa v našem članku? Poglejmo navedek: »Tako intervjuji, opravljeni med **dvajsetimi 12- do 14-letnimi osnovnošolci** dveh ... osnovnih šol (...), **kažejo, da so slabšalna poimenovanja** za pripadnike nekdanjih jugoslovanskih narodov med slovensko mladino dokaj **zakoreninjena**. Izraze, kot so: **čefur, bosanec, srbin, južni**, je intervjuvana populacija prevzela od starejših najstniških generacij in jih sedaj z rabo prenaša naprej.« (vsi poudarki so moji).

Vse, kar v navedku najdemo, so štirje izolirani zrazi: čefur, bosanec, srbin, južni. Ne izvemo ne v kakšnih izjavah (stavkih) se ti štirje izrazi pojavljajo, ne v kakšnih kotekestih (jezikovno-besedilnih) in kontekstih (nejezikovnih) se pojavljajo izjave, ki omenjene štiri izraze vsebujejo – kar bi sploh šele veljalo za minimalno diskurzivno enoto –, niti kako so bila zastavljena vprašanja v intervjujih, niti kako so bili intervjuji metodološko strukturirani.

Še več, avtor samoumevno in spontano predpostavlja – ne da bi se povprašal po pogojih svojih trditev in predpostavk –, da gre za »slabšalna poimenovanja za pripadnike nekdanjih jugoslovanskih narodov«. In vendar gre za izraze, katerih družbene vloge in delovanja so med seboj (lahko) zelo različna. Če razmerja med njimi samo na hitro skiciram: »čefur« lahko predstavlja »slabšalno poimenovanje« za »pripadnika nekdanjih jugoslovanskih narodov«, če ga izreče ne-čefur, domnevno Slovenec. Toda tudi v tem primeru se je potrebno najprej vprašati in opredeliti, kaj sploh je »slabšalno poimenovanje« in kdaj neko poimenovanje lahko štejemo za slabšalno, katere pogoje mora za takšno kvalifikacijo izpolniti (česar avtor ne naredi). Če pa besedo »čefur« uporabljajo čefurji sami, torej tisti, ki sami sebe s ponosom – z namenom afirmacije svoje nacionalne in kulturne pripadnosti in z namenom kljubovanja kulturnim stereotipom okolja, v katerem živijo – imenujejo »čefurji«, potem o slabšalnosti težko govorimo. Interpretativno se stvar še bolj zaplete, če se samopoimenovanje s »čefurjem« pojavlja kot zoperstavljanje poimenovanjem večinskega naroda, ki s »čefurji« obklada tiste, ki sami sebe imenujejo »čefurji«.

»Bosanec« se prav tako lahko pojavlja kot posplošeno poimenovanje za »pripadnike nekdanjih jugoslovanskih narodov«, ampak če to vlogo opravlja tudi (že) »čefur«, se je, seveda, potrebno vprašati, v čem je razlika med njima^{4?} Gre res (le) za dve sinonimni poimenovanji? Poleg tega je potrebno še nedvoumno ugotoviti, da je »bosanec«⁵ res slabšalno poimenovanje. »Bosanec« je lahko preprosto človek, ki prihaja iz Bosne, nekdo, ki je od tam doma. V čemer ni, dokler ne raziščemo in dokažemo drugačnih namenov, nič slabšalnega. Za nameček je »bosanec«, zlasti po vojni v BiH, postal nekakšen emancipatorični izraz: kot bosanci se (samo)poimenujejo tisti, ki se ne želijo nacionalno opredeliti (bodisi kot Srbi, Hrvati ali Bošnjaki).

Precej podobno je s »srbinom«, ki naj bi bil že tretji slabšalni izraz za pripadnike nekdanjih jugoslovanskih narodov. Toda, ali mladi, o katerih avtor govori, vse tri izraze res uporabljajo kar tako, nediferencirano, enkrat enega, enkrat drugega, enkrat tretjega? Če je danes nekdo »bosanec«, verjetno jutri ne more biti »srbin«? Ali pač? »Srbin« namreč pogosto konotira tudi nekatere (sicer stereotipizirane) nacionalne in karakterne lastnosti, ki jih raba »Bosanca« ne pozna. »Srbin« pa je, prav kakor »Bosanec«, lahko le izraz za poimenovanje njegove nacionalnosti, njegovega nacionalnega izvora. Da se na nacionalni izvor nekoga namiguje iz slabšalnih razlogov pa je potrebno še(le) raziskati in dokazati.

Ampak zdi se, da metodologija, empirično raziskovanje, analiza in interpretacija avtorja ne zanimajo preveč⁶. Še več, napisano kaže, da o njih nima prav nobene teoretske vednosti. Naj spomnim, da njegove ugotovitve (no, »ugotovitve«) temeljijo na intervjujih, ki so bili opravljeni »med **dvajsetimi** 12- do 14-letnimi **osnovnošolci dveh ... osnovnih šol**«. Odgovore dvajsetih respondentov (vzorec, ki ne zadovoljuje minimalnih statističnih standardov v družboslovnem raziskovanju), ki vsi pripadajo isti starostni kategoriji (12-14 let) in enakemu ali vsaj podobnemu socio-kulturnemu – vsekakor pa geografskemu – okolju, avtor suvereno generalizira na celotno populacijo mladih (domnevno v Sloveniji). Ne pozabimo, da naj bi članek govoril o »etičnih vrednotah v medetničnem diskurzu mladih«, ne pa, na primer, o »etičnih vrednotah v medetničnem diskurzu mladih v ...«. Pa tudi za kaj takega bi bilo dvajset učencev, z dveh ... šol, za nameček starih le med 12 - 14 let, občutno premalo.

Oglejmo si, kaj avtor poroča o tej skupini najstnikov: »Prav tako povejo, da jih pravzaprav ne motijo tisti »južni, ki so normalni«, pač pa samo oni, ki se »ful palijo, ki mislijo, da so največji carji, ki na mobitelih na ves glas navijajo balkan⁷. Takšni posamezniki naj bi se do svojih vrstnikov v besedni komunikaciji obnašali vzvišeno in nasilno, npr. z nagovori, večinoma kar v svojem prvem jeziku: »Kaj ti mali!« ali »Dej, dej, čuti, da te ne nabijem!«

Iz tega navedka prvič izvemo, da omejeni vzorec ... osnovnošolcev ti »južni, ...« nekako motijo. Prvi vzgib kompetentnega družboslovnega raziskovalca bi pri tem bil, da razišče, kaj je tisto, kar je moteče (česar avtor spet ne naredi): ali ... osnovnošolce »južni« motijo zato, ker so »južni«, ali »južni, čefurji, bosanci in srbini« postanejo zato, ker jih (namreč obravnavane osnovnošolce) kako drugače motijo. Ker različne ljudi ponavadi motijo različne stvari in ljudje, ki zato še ne postanejo (nujno) predmet nacionalistično-rasističnega etiketiranja, je, glede na opisani kontekst, upravičeno sklepati, da jih motijo prav zato, ker so »južni«. Torej drugačni od njih, drugi.

Pa o tem (in o avtorjevem spontanem in implicitnem stališčem do tega problema) zvemo še nekaj več. Obravnavanih osnovnošolcev (oz. tiste peščice, ki je bila zajeta v »raziskavo«) namreč ne motijo tisti, ki so »normalni«, temveč tisti, ki se »ful palijo ...ki na mobitelih na ves glas navijajo balkan«.

Še enkrat, ključno raziskovalno vprašanje bi v tem primeru moralo biti, kaj sploh je »normalno«, kaj je kot takšno razumljeno oz. konstruirano? Avtor temu problemu – ponovno – ne nameni niti besede. Samoniklo, spontano sklepanje v danem kontekstu, izhajajoč iz skromnih empiričnih podatkov, ki jih avtor v članku sploh navaja, bi tako (lahko) bilo, da je normalen tisti, ki se obnaša (vsaj približno) podobno kot govorec. To bi bila bolj ali manj nezavedna ideološka predpostavka, na meji predsodka oz. stereotipa. Opredelitev »normalnosti« teh osnovnošolcev pa postane mnogo bolj jasna, če jo primerjamo s tistim, kar (ti osnovnošolci) opredeljujejo kot nenormalno: moteči (kontekstualno vzeto torej nenormalni) so tisti, »ki na mobitelih na ves glas navijajo balkan«. Moteči in, posledično, nenormalni so torej tisti, ki ne skrivajo svoje nacionalne identitete in vsega, kar z njo povezujejo (govorjenje, glasbo, način oblačenja ...). Moteči in nenormalni so tisti, ki poudarjajo svoj izvor in pripadnost, ki se mu ne želijo odreči in so nanj ponosni. Moteči in nenormalni so torej tisti, ki se niso asimilirali v prevladujočo kulturo okolja, v katerem živijo, ampak želijo aktivno ohranjati in izkazovati svojo nacionalno identiteto.

Presenetljivo je, da ta etnocentrizem, z očitnimi elementi rasizma in ksenofobije, sprejema tudi sam avtor. Nadaljuje namreč takole: »Takšni posamezniki (ki ne skrivajo svoje nacionalne pripadnosti – op. p.) naj bi se do svojih vrstnikov v besedni komunikaciji obnašali *vzvišeno in nasilno*, npr. z nagovori, večinoma *kar v svojem prvem jeziku*: »Kaj ti mali!« ali »Dej, dej, čuti, da te ne nabijem!« (vsi poudarki so ponovno moji).

Kar pri tem navedku preseneti (četudi se, iz že večkrat navedenih in prikazanih razlogov, na natančnost avtorja nikakor ni mogoče zanesti), je preskok iz »navijanja balkana na mobitelih« na »vzvišeno in nasilno« komunikacijo. Ker je avtor v svojih navedkih ponovno silno skop, ni mogoče z gotovostjo sklepati, kako in zakaj do te »vzvišene in nasilne« komunikacije sploh pride. Ker pa ta navedek neposredno sledi »nenormalnosti« in »motečnosti« tistih, ki na svojih mobitelih na ves glas navijajo Balkan (oz. balkan, če naj bomo zvesti izvirniku), bi morda lahko sklepali, da do verbalnih izmenjav tipa: »Kaj ti mali!« in »Dej, dej, čuti, da te ne nabijem!« prihaja zaradi poskusov »normalnih« slovenskih najstnikov, da bi v »normalnost« spreobrnil tudi nacionalno ponosne »južne«. Dodatno vprašanje je seveda, koliko, kdaj in zakaj zgoraj navedeni frazi lahko štejemo za »vzvišeni in nasilni«? Ali še drugače: ali ni opredelitev

zgornjih dveh fraz kot nasilnih prav posledica tega, da so jih izrekli »moteči« in »nenormalni« »južni, če bi jih izrekli »normalni«, slovenski, osnovnošolci, pa bi štele za nekaj povsem vsakdanjega v najstniških razgovorih? Toda, kot z že mnogočim poprej, se avtor s temi ključnimi vprašanji sploh ne ukvarja, ampak edini dve v članku navedeni frazi okvalificira kot »opisano obnašanje«, temu »opisanemu obnašanju« pa prilepi še kvalifikator »deviantno«.

In kaj izvemo o teh dveh »deviantnih« frazah? Da sta izrečeni »večinoma **kar** v prvem jeziku: »Kaj ti mali!« ali »Dej, dej, čuti, da te ne nabijem!« (poudarek je seveda moj) Domnevam, da s »prvim jezikom« avtor misli na ne-slovenščino, na eno od različic danes že pokojne srbo-hrvaščine. Toda, »Kaj ti mali!« je povsem slovenska fraza (četudi ne povsem knjižna), v drugi pa najdemo le eno ne-slovensko besedo, namreč »čuti«. Kaj torej frazi dela ne-slovenski? Dejstvo, da v eni od njiju najdemo eno ne-slovensko besedo (in torej počita slovenščino?) ali dejstvo, da naj bi ju izrekli Ne-Slovenci?

Zanimivo je tudi, v kakšni modaliteti ju avtor uvede. Izrečeni naj ne bi bili preprosto »v prvem jeziku«, ampak »*kar* v prvem jeziku«. »Kar«, s katerim imamo opraviti, ni zaimek, temveč prislov, ki ga SSKJ, v funkciji, v kateri je uporabljen v navedenem stavku, opredeljuje z: »izraža nepričakovanost, neutemeljenost dejanja« (primera iz SSKJ: zakaj si *kar* obmolknil; *kar* vstal je in šel). Če naj navedem še nekaj bolj ali manj »živih rab«: »Namesto, da bi odgovoril, me je *kar* usekal«; »Tri mesece me ne pokliče, potem se pa *kar* pojavi na vratih«; »Nikoli ni ničesar znal, potem je pa pisal pa *kar* pet«.

Vprašanje, ki se ponuja *kar* samo po sebi je, seveda, zakaj naj bi bilo nepričakovano in neutemeljeno, če se »pripadnik nekdanjih jugoslovanskih republik« izraža v svojem prvem (torej maternem) jeziku? Kaj to ni najbolj naravno in samoumevno? Ali pa je nepričakovano in neutemeljeno to, da se v svojem prvem jeziku izraža v Sloveniji, kjer se večinsko govori slovensko?

Pri vseh teh nereflektiranih predpostavkah in implikaturah (pedsodkih?) avtorjevega pisanja tako ni nenavadno, da se kot temeljni motiv in imperativ medkulturne komunikacije (ki v besedilu ni nikjer niti približno opredeljena) in demokratične družbe sploh, pojavlja strpnost. Kaj pa je pogoj in predpostavka govorjenja o strpnosti kot nujni etični drži? Ne-strpnost, občutenje ne-strpnosti, življenje ne-strpnosti, ne-strpnost kot nesporno dejstvo realnosti. Če strpnost postuliramo kot temeljni etični imperativ medkulturne komunikacije to predpostavlja, da je realnost medkulturne komunikacije pač ne-strpna oz. da je kot takšna vsaj razumljena in občutena. Preden sploh lahko kaj rečemo o strpnosti se torej moramo vprašati, zakaj medkulturno komunikacijo vidimo predvsem kot nekaj ne-strpnega? Kot nekaj, kar generira želje in pozive k strpnosti? V medkulturni komunikaciji

(karkoli že s tem pojmom pač razumemo) prav gotovo (lahko) prihaja do nestrpnosti, ampak do nestrpnosti prihaja tudi v vsakdanji komunikaciji (ki ni nujno medkulturna; četudi, kaj ni komunikacija med, denimo, pripadnico lezbične skupnosti/scene in katoliškim duhovnikom nujno medkulturna? Kaj ni medkulturna tudi komunikacija med, recimo, pesnikom, ki v svoji poeziji upoveduje temeljne eksistencialne razsežnosti bivanja in rejcem govedi nekje na Gorenjskem?), neprenehoma in vsepovsod. Zakaj strpnost torej izpostavlja predvsem v medkulturni komunikaciji? Na to vprašanje v članku ne dobimo odgovora, nas pa avtor iz strpnosti – po ilustracijo – zapelje v relativizem. Strpnost, kot posledica razsvetljske ideje o človeški zmožljivosti, nas lahko pripelje do relativizma, pravi, »drže, ki pelje k tezi, da je mogoče vse in nič oziroma da je resnično vse ali nič«. Če ob strani pustimo dejstvo, da omenjena rokokohitrska opredelitev z relativizmom nima kaj dosti opraviti (pa se s podrobnostmi na mestu uvodnika, žal, ne moremo podrobneje ukvarjati), pa je vse pozornosti vredna argumentacija, ki jo avtor ponuja. Skliče se namreč na Poppra, ki da relativizmu 20. stoletja zoperstavi kritični pluralizem. Takole ga navede: »Tekmovanje sestavljata racionalna diskusija teorij in njihova kritična eliminacija. Razprava je racionalna; to pa pomeni, da gre za resnico tekmujočih teorij; teorija, za katero se zdi, da se je v kritični diskusiji približala resnici, je boljša; in boljša teorija odrine slabše teorije« in čeprav obstaja »neskončno veliko resnic, ki nam niso prepoznavne« se s stvarno razpravo »skoraj vedno približamo resnici; in pridemo do boljšega razumevanja; tudi takrat, če se nismo zedinili«.

Silno nerodno pri vsem tem navajanju je le to, da Popper govori o znanstvenih teorijah, ne o medkulturni komunikaciji. In znanstvene teorije niso v ničemer primerljive s kulturami (bodisi v širšem bodisi v ožjem razumevanju tega pojma). Kulture ne stopajo v racionalno diskusijo in jih ni mogoče »kritično eliminirati«. Kulture ne tekmujejo med seboj za resnico, še toliko manj velja, da »boljša« kultura (ki se bolj približa resnici) odrine »slabše« kulture. Vsaka kultura ima svojo »resnico« in ni (zaradi svoje resnice) nič boljša ali slabša od kake druge kulture.

Takšnemu stališču in izhodišču ni potrebno izpostavlja strpnosti kot pogoja za (uspešno) medkulturno komunikacijo. Če pa kulturo razumemo kot nekaj, kar se lahko bolj ali manj približa resnici (pravzaprav Resnici), kjer je kaka od kultur vedno bližje Resnici kot druge (in te zadnje potem »odrine«), potem strpnost v medkulturni komunikaciji potrebujemo predvsem zato, da bolj »resnični« kulturi odpremo prosto pot do, mimo in preko drugih kultur. To je hegemonistični in imperialistični pogled na medkulturno komunikacijo, ki strpnost do drugih kultur potrebuje predvsem zato, da

jih lažje »odrine« in jim vsili svojo. Kulture, ki se znajdejo v manj »resničnem« položaju, v položaju prevlade in nadvlade »resničnejše« kulture, pa seveda nimajo prav nikakršnega razloga za strpnost. Prav nasprotno.

Ker članku torej umanjka sleherna teoretska substanca⁸, avtorju preostane le votlo in plehko dušebrižništvo: »Tako je potrebno, da si tudi družba kot celota, ki želi delovati demokratično, postavi za cilj strpnost in enakopravnost različnih družbenih skupin in teži k javnim obravnavam tovrstnih problemov na različnih področjih (politike, znanosti, zaposlovanja in socialnih vprašanj, šolstva in seveda tudi vojske).« Ali celo: »Pri mladih je potrebno ohranjati njihov neobremenjen pogled (sic!)⁹ na stvarnost in naravno vedoželjnost, hkrati pa omogočati pridobivanje znanja in ustreznih izkušenj, ki bodo nadgrajevale stereotipno doživljanje kulturne raznolikosti.« Če bi bili zlobni bi dodali, da nadgradnja stereotipnega doživljanja kulturne raznolikosti lahko pripelje le do še večjega stereotipiziranja, saj pri nadgradnji ohranimo bistvo tistega, kar nadgrajujemo. Tako pa bomo le sklenili, da pet minut za medkulturno komunikacijo, očitno pač ni dovolj. Razen, seveda, če naš namen ni generiranje (novih) predsodkov, s tem pa tudi nestrpnosti.

Opombe

- [1] Naj v zvezi s tem opozorimo le na klasična dela Platona, Aristotela, Spinoze, Huma in predvsem Kanta. Nikakor ne gre prezreti tudi temeljnega dela G.E. Moora, *Principia Ethica* (ki je v celoti dostopno tudi v digitalni različici). Od številnih sodobnejših (etika danes doživlja nekakšen preporod, zato seznam še zdaleč ni reprezentativen ali celo popoln) pa velja morda omeniti *Ethics for Modern Life*, Raziela Abelsona, *Virtues and Vices*, Philippe Foot, *Moral Concepts*, Joela Feinberga, *Approaches to ethics*, W.T. Jonesa in *Ethics and Society*, Richarda T. De Georgea.
- [2] Kot priročna uvodna dela lahko navedemo *The Grammar of Discourse*, Roberta E. Longacrea, *Discourse*, Guya Cooka, *An Introduction to Discourse Analysis*, Malcolma Coultharda in pa, seveda, vsa dela Teuna A. van Dijka.
- [3] Naj opozorim le na temeljni Foucaultovi deli, *Arheologija vednosti* in *Nadzorovanje in kaznovanje* (obe imamo tudi v slovenskem prevodu), ter na neprevedeno delo *Les mots et les choses*, predvsem pa na njegovo nastopno predavanje v Collège de France, *L'Ordre du discours*. Kar zadeva kritično analizo diskurza bi si veljalo ogledati vsaj *Critical discourse analysis: the critical study of language*, Normana Fairclougha, *Methods of Critical Discourse Analysis*, Ruth Wodak in Michaela Meyerja, *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis*, ki sta jo uredila Ruth Wodak in Paul Chilton in *Discourse and Practice, New Tools for Critical Discourse Analysis*, Thea van Leeuwena. Pa je to le zelo skromen izseček iz obširne bibliografije.

- [4] Spontanemu psovalcu morda res ne, vsekakor pa raziskovalcu takšne govorne rabe.
- [5] Namenoma tudi sami ohranjamo minuskulno grafijo, ki jo uporablja avtor, in verjetno tudi pove nekaj o njegovem odnosu do teh izrazov in njihovih nosilcev.
- [6] Zanimivo bi bilo tudi raziskati, zakaj avtor besedi Bosanec in Srbin piše z malo začetnico ...
- [7] Naj na tem mestu ponovno poudarim, da se Balkan (ponavadi) piše z veliko začetnico. Zakaj avtor uporablja malo začetnico, v članku ni utegnil razložiti.
- [8] Če povzamemo: v članku nismo zvedeli nič o etiki, kaj šele o etičnih vrednotah, prav nič o diskurzu, še toliko manj o medetničnem diskurzu, pa tudi nič o mladih, razen nekaj fraz, ki jih uporablja starostno omejena skupina najstnikov nekega slovenskega geografskega področja.
- [9] Zanimivo pri tej trditvi o »neobremenjenem pogledu mladih« je seveda predvsem to, da se članek vseskozi ukvarja prav z obremenjenim pogledom mladih